

leren
voor
morgen

2024

Leren voor Morgen

Jaarverslag

Inhoudsopgave

VOORWOORD	3
SAMENVATTING.....	4
INTRODUCTIE.....	6
OVER COÖPERATIE LEREN VOOR MORGEN	6
LEESWIJZER JAARVERSLAG	7
TERUGBLIK 2024	8
SPECIALE AANDACHTSPUNTEN IN 2024	8
DOCENT IN TRANSITIE	10
VAKGEBIEDEN IN TRANSITIE	11
SCHOOLORGANISATIE IN TRANSITIE	12
LEREN IN TRANSITIE	13
LEDEN EN LEREN	15
NETWERKEN.....	17
<i>PO voor Morgen</i>	17
<i>VO voor Morgen</i>	18
<i>MBO voor Morgen</i>	18
<i>HO voor Morgen</i>	19
PLEITBEZORGING	21
ORGANISATIE	22
JAARREKENING	24
VOORUITBLIK 2025	28

Voorwoord

Voor u ligt het jaarverslag van Leren voor Morgen over 2024, het achtste jaar van ons bestaan.

In een snel veranderende wereld, waarin het belang van langetermijndenken steeds duidelijker wordt, werden veel activiteiten doorgezet en uitgebouwd. Denk hierbij aan de Duurzame Docent Verkiezing, Sustainability Skills, de Week van het Economieonderwijs en de SustainaBul. Tegelijk werden er ook nieuwe wegen verkend: voor het eerst vond er een verkiezing van de Duurzame Schoolleider plaats en brachten we de Staat van het Duurzaam Onderwijs uit, een overzicht van de stand van zaken op het gebied van duurzame ontwikkeling in het onderwijs.

Leren voor Morgen is natuurlijk meer dan de optelsom van onze projecten. In ons korte bestaan worden we steeds meer gezien als een steunpunt voor duurzaamheid en gevonden als organisatie waar je terecht kunt voor informatie over duurzaamheid in het onderwijs, als platform dat mensen en partijen verbindt. In dat kader zijn we blij met de opdracht die we kregen om onze website om te bouwen tot een informatiepunt over leren voor duurzame ontwikkeling. Ook zijn we verheugd over het enthousiasme in ons nieuwe netwerk voor docentenopleiders.

Tenslotte hebben we in 2024 onze eigen strategie en uitgangspunten nog eens tegen het licht gehouden, in een intensief proces met team, leden en externen. Dit heeft geleid tot het aanscherpen van onze missie, visie, purpose en waarden, die u verderop in dit jaarverslag aantreft.

Door een andere wijze van het meten van de financiële voortgang van onze projecten zijn de inkomsten niet geheel te vergelijken met die van vorig jaar. Belangrijk is dat we 2024 met een positief resultaat hebben afgesloten, zodat onze organisatie ook financieel wat robuuster is geworden.

Mocht u bij het lezen van dit verslag vragen, opmerkingen, of suggesties voor samenwerking hebben, schroomt u dan niet om ons te benaderen. We zijn tenslotte een platform voor iedereen die bij wil dragen aan de verduurzaming van ons onderwijs, opdat leerlingen beter voorbereid worden op de snel veranderende toekomst.

Giuseppe van der Helm
Algemeen Directeur Leren voor Morgen

Samenvatting

In 2024 zette Leren voor Morgen zich opnieuw in voor een onderwijssysteem waarin duurzame ontwikkeling structureel verankerd is. De coöperatie groeide verder als netwerkorganisatie en werkte met haar leden aan systeemverandering in het onderwijs. Daarbij stond het versterken van duurzame ontwikkeling in lesinhoud, organisatiecultuur en leeromgeving centraal. Dit jaarverslag laat zien hoe daar in 2024 aan is bijgedragen.

De coöperatie zag dit jaar opnieuw de urgentie voor haar werk bevestigd door wereldwijde gebeurtenissen zoals klimaatverandering en maatschappelijke ongelijkheid, maar ook door een toenemende roep vanuit jongeren om toekomstgericht onderwijs. Ondanks politieke onzekerheden, zowel in Nederland als in Europa, bleef de relevantie van duurzaam onderwijs onverminderd groot. Jongeren, bedrijven, docenten en beleidsmakers vragen in toenemende mate om onderwijs dat leerlingen en studenten voorbereidt op de uitdagingen van vandaag en morgen.

In de praktijk groeide de belangstelling voor duurzaamheid in het onderwijs. Steeds meer scholen zetten stappen in curriculumontwikkeling, buitenonderwijs en samenwerking met de omgeving. Tegelijkertijd blijkt uit onderzoek dat veel initiatieven incidenteel blijven en dat structurele ondersteuning in Nederland achterblijft bij andere Europese landen. Leren voor Morgen werkte daarom met partners aan stevige fundamenten: actualisatie van kerndoelen, landelijke netwerken en ondersteuningstrajecten.

Docenten spelen daarin een sleutelrol. Zij geven onderwijs vorm en dragen bij aan bewustwording, betrokkenheid en handelingsperspectief onder jongeren. In 2024 werd gewerkt aan betere toegang tot lesmateriaal en scholing, onder meer via de ontwikkeling van een online professionaliseringsplatform. Ook kwamen docenten samen in netwerken en masterclasses, zoals de Masterclass Didactiek van de Hoop. Een ander hoogtepunt was de verkiezing van de Duurzame Docent, die veel aandacht trok.

Naast de aandacht voor docenten werden ook vakgebieden herijkt. Zo werd verkend hoe bijvoorbeeld duurzaamheid in sectoren als zorg, techniek en bouw beter ingebed kunnen worden. Binnen het hoger economisch onderwijs groeide het netwerk rondom het gedachtegoed van Homo Florens. In het beroepsonderwijs werkten studenten aan regionale duurzaamheidsvraagstukken, van regeneratieve landbouw tot circulaire bouw, ondersteund door het Sustainability Skills-programma.

Leren voor Morgen ondersteunde ook schoolorganisaties bij het structureel verankeren van duurzaamheid. Bestuurders en schoolleiders kregen zicht op hun rol en op bestaande instrumenten, zoals de SustainaBul, die inmiddels op brede schaal wordt toegepast in het mbo en ook steeds meer zijn weg weet te vinden in het vo. In 2024 vond ook voor het eerst de verkiezing van de Duurzame Schoolleider plaats.

Binnen het netwerk groeide het aantal leden tot 148 organisaties. Er werd gewerkt aan een smoelenboek, er vonden vier ledenbijeenkomsten plaats, en leden kregen meer mogelijkheden om kennis en ervaringen te delen. Uit het eerste ledentevredenheidsonderzoek bleek dat leden tevreden zijn over het lidmaatschap, vooral vanwege de netwerkkansen en gezamenlijke maatschappelijke impact. Wel is er behoefte aan meer regionale activiteiten, samenwerking met andere sectoren en zichtbaarheid van producten en projecten.

De communicatiestrategie van Leren voor Morgen werd versterkt, onder meer met de lancering van een nieuw CRM-systeem, een groeiend bereik via nieuwsbrieven en sociale media, en

publiekscampagnes zoals De Staat van Duurzaam Onderwijs. Tegelijkertijd werd gewerkt aan het verbeteren van de website en het ontwikkelen van een informatie- en adviespunt.

In 2025 wil Leren voor Morgen verder bouwen aan haar missie. De inhoudelijke thema's – de docent, vakgebieden, schoolorganisatie en leren zelf – blijven richtinggevend, ondersteund door sterke netwerken, communicatie en belangenbehartiging. Er wordt gewerkt aan een nieuw meerjarenplan, een kennisplatform, en betere betrokkenheid van jongeren en nieuwe doelgroepen. Zo blijft Leren voor Morgen zich inzetten voor een toekomstbestendig onderwijssysteem, waarin leren bijdraagt aan een leefbare wereld voor iedereen.

Introductie

Onderwijs is van groot belang voor het aanleren van de kennis, vaardigheden, waarden en het gedrag die nodig zijn voor een duurzame en circulaire toekomst. De Coöperatie Leren voor Morgen streeft ernaar om duurzame ontwikkeling een vaste plek te geven binnen alle lagen van het onderwijs. Zo kunnen de leerlingen en studenten van vandaag zich voorbereiden op een betekenisvolle rol in de maatschappelijke transitie van morgen. In dit jaarverslag blikken we terug op hoe we hier in 2024 aan hebben bijgedragen.

Over Coöperatie Leren voor Morgen

Leren voor Morgen is een coöperatie van mensen en organisaties die samen werken aan onderwijs waarin **Leren voor Duurzame Ontwikkeling** (LvDO) centraal staat. LvDO stelt lerenden in staat tot het verkrijgen van kennis en bewustzijn over duurzaamheid, het voelen van betrokkenheid en het duurzaam handelen, waarbij de stem van de toekomst gehoord wordt.

De Coöperatie Leren voor Morgen ontstond in 2016, toen een aantal netwerken op het gebied van onderwijs en duurzaamheid zochten naar onderlinge afstemming en samenwerking om gezamenlijk op te trekken en daarmee de resultaten van de vele losse projecten te verbreden en te verankeren. Er ontstond een netwerkorganisatie die zich vanaf dat moment gezamenlijk inzet voor verankering van duurzame ontwikkeling in alle onderwijssectoren, van peuter tot professional.

Ons inclusieve netwerk bestaat uit mensen en organisaties uit het onderwijs, aanbieders en ondersteuners op het gebied van duurzaam onderwijs, en andere partijen die hieraan werken, zoals NGO's, bedrijven en gemeenten. Vanuit deze verschillende achtergronden leren onze leden van en met elkaar. Iedereen werkt vanuit eigen praktijk en perspectief mee aan hetzelfde, grotere vraagstuk. Leden delen en co-creëren kennis en wisselen ervaringen uit om onderwijsinnovatie verder vorm te geven. Zo voeden we de groeiende beweging die aanstuurt op systeemveranderingen in het onderwijs. Leren voor Morgen is dienend aan deze beweging door de verbindende schakel te zijn tussen de verschillende partijen en door het onderwijsveld te ondersteunen in de benodigde verandering.

Sinds de oprichting is het aantal institutionele leden van de coöperatie gegroeid van 25 tot 148, terwijl het organisatiebureau groeide van 1 fte naar zo'n 10 fte.

Purpose Als overkoepelende en onafhankelijke organisatie versnelt Leren voor Morgen duurzame ontwikkeling in het onderwijs via een integrale benadering, voor een wendbare en leefbare wereld met perspectief voor iedereen.

Visie In alle onderwijslagen is leren voor duurzame ontwikkeling integraal verankerd: in het onderwijs, de organisatie én de omgeving, gedragen door ons krachtige netwerk dat kennis en ondersteuning biedt.

Missie Met innovatieve oplossingen sturen we aan op systeemveranderingen voor duurzame ontwikkeling in het onderwijs. Vanuit de 'Whole School Approach' verbinden we alle onderwijspartijen - van curriculum tot bedrijfsvoering, van leerling tot bestuurder. Zo realiseren we blijvende impact.

Onze **kernwaarden** zijn: samen, ambitie, innovatie en integriteit.

Als coöperatie zijn we landelijk coördinator van de alliantie rondom Sustainable Development Goal (SDG) 4: kwaliteitsonderwijs. We hanteren het raamwerk van de SDG's als basis voor de inhoud van

duurzame ontwikkeling: de zeventien werelddoelen van de VN laten zien welke vraagstukken we voor duurzame ontwikkeling bij de kop moeten pakken.

Voor de weg naar duurzaam onderwijs nemen we de integrale aanpak van de [Whole School Approach \(WSA\)](#) als basis.

Leeswijzer jaarverslag

We schetsen eerst een algemene terugblik op 2024, daarna kun je lezen wat we in de verschillende projecten hebben gedaan. Per transitiecluster lichten we wat hoogtepunten van 2024 uit. Voor diegene die meer wil weten over de activiteiten, is er de mogelijkheid om middels een link meer te weten te komen over de activiteiten dit jaar. Daarna lees je meer over onze communicatiewerkzaamheden en de activiteiten die in onze netwerken hebben plaatsgevonden. We sluiten af met een terugblik op de ontwikkelingen binnen de interne organisatie en aan het einde vind je de jaarrekening van 2024.

Terugblik 2024

In 2024 tekenden zich wereldwijd en in Nederland duidelijke politieke en maatschappelijke ontwikkelingen af die ook voelbaar zijn in het onderwijs en duurzaamheidsdomein. De Europese verkiezingen lieten een verschuiving naar rechts zien, wat vragen oproept over het tempo en de koers van het Europese klimaatbeleid en van langetermijnbeleid in het algemeen. Tegelijkertijd bleef de uitvoering van de Green Deal grotendeels op koers, met nieuwe regels voor duurzaamheidsrapportages voor (grote) bedrijven. Deze beweging raakt ook het onderwijs, bijvoorbeeld via de samenwerking met het bedrijfsleven en de voorbereiding van leerlingen en studenten op een duurzame arbeidsmarkt.

In Nederland bleef het politiek onrustig. De kabinetsformatie na de verkiezingen van 2023 sleepte zich voort, met vertraging van beleid op thema's als onderwijs, duurzaamheid en brede welvaart. Toch klonk vanuit de samenleving – met name vanuit jongeren – een steeds duidelijkere stem: de vraag naar toekomstgericht onderwijs groeit. Thema's als klimaatverandering, mentale gezondheid en sociale ongelijkheid worden steeds vaker gezien als onlosmakelijk verbonden met goed onderwijs.

Mondiaal was 2024 opnieuw een jaar waarin de effecten van klimaatverandering nadrukkelijk zichtbaar waren. Hittegolven, overstromingen en mislukte oogsten benadrukten de urgentie van systeemverandering. In een wereld die snel verandert, groeit het besef dat samenwerking tussen generaties, sectoren en landen cruciaal is. Deze context onderstreept de relevantie van het werk van Leren voor Morgen: samen bouwen aan een onderwijspraktijk die jongeren voorbereidt op een duurzame toekomst.

Staat van Duurzaam Onderwijs

Duurzaam onderwijs draagt bij aan oplossingen voor zowel onderwijsinhoudelijke als maatschappelijke uitdagingen. Buitenonderwijs en aandacht voor welzijn versterken leerprestaties en betrokkenheid van leerlingen, en geven jongeren het gevoel dat ze zélf kunnen bijdragen aan een betere toekomst. Ook docenten ervaren meer werkgelek bij betekenisvol onderwijs.

De wens om duurzaamheid structureel in het onderwijs te verweven leeft breed. Jongeren roepen hier om, de overheid ondersteunt via het 'Uitvoeringsplan Duurzaamheid in het Onderwijs', en ook het bedrijfsleven en docenten pleiten voor meer aandacht voor actuele maatschappelijke thema's.

Steeds meer scholen benutten de kansen die duurzaam onderwijs biedt, bijvoorbeeld via curriculumontwikkeling, buitenonderwijs, professionalisering en samenwerking met de omgeving. Tegelijk blijkt uit onderzoek dat deze initiatieven vaak ad hoc blijven. Vergeleken met andere Europese landen ontbreken in Nederland duidelijke kaders en structurele ondersteuning.

Toch zijn er volop aanknopingspunten. De actualisatie van kerndoelen, het vernieuwen van opleidingen en de ontwikkeling van een landelijke ondersteuningsstructuur bieden mogelijkheden om duurzaamheid beter in te bedden in onderwijspraktijk én beleid. Zo kan onderwijs nog beter aansluiten op de vragen van nu en morgen.

Speciale aandachtspunten in 2024

We kijken hier terug op de aandachtspunten die we in ons [jaarverslag van 2023](#) hebben benoemd.

- Onze vierjarige basisfinanciering liep eind 2024 af en helaas is nog onduidelijk in welke vorm deze financiering wordt voortgezet of vervangen. Voor 2025 hebben we in ieder geval een 1-jarige bijdrage vanuit Duurzaam Door ontvangen.

- In 2024 hebben we een start gemaakt met het aanboren van nieuwe financieringsbronnen, om ook in de toekomst een financieel gezonde positie te behouden. Dit deden we onder andere door financiële ondersteuning vanuit Triodos Bank aan te vragen – en te ontvangen – binnen een van de projecten en door te onderzoeken in hoeverre onderwijsinstellingen zelf financiële bijdragen kunnen leveren voor bepaalde diensten.
- De Interdepartementale Werkgroep Duurzame School werkte in 2024 verder aan een strategie voor duurzame ontwikkeling in het onderwijs. Leren voor Morgen was actief betrokken bij de strategievorming. We zijn blij met de uitkomsten van de Interdepartementale Werkgroep Duurzame School en zijn momenteel aan het kijken hoe deze in 2025 verder vorm kan krijgen.
- De transitieclusters¹, die aanvankelijk een verzameling van losse initiatieven vormden, hebben we in 2024 verder ontwikkeld tot meer samenhangende programma's die beter aansluiten op de transitieopgaven. Daarbij hebben we ingezet op meer regie vanuit de clusters: de verantwoordelijkheid kwam bij clusterhoofden te liggen om te kijken of nieuwe projecten aansluiten bij de strategie van het cluster.
- We zagen ook in 2024 dat de WSA-onderdelen in de praktijk moeilijk te isoleren zijn en juist in samenhang gebruikt worden. Hoewel de focus in 2024 lag op het onderdeel 'curriculum', werkten we ook aan andere onderdelen van het model. Projecten rondom het curriculum sloten goed aan bij het landelijke proces van het vaststellen van nieuwe kerndoelen.
- 'Samen leren' is in 2024 opnieuw een belangrijk speerpunt geweest. Het bureau heeft geïnvesteerd in het beter faciliteren van collectief leren binnen de coöperatie, onder meer door het ondersteunen van de regionale initiatieven van Sustainability Skills, en de leerbijeenkomsten van netwerken rondom Homo Florens, docentenopleiders en duurzaamheidscoördinatoren.
- In 2024 hebben we stappen gezet in het meten van onze impact. We onderzochten hoe we als coöperatie onze activiteiten inzichtelijk kunnen maken, en hoe we kunnen aantonen dat we werken aan de doelen uit onze verandertheorie. Daarbij hebben we onder andere gebruik kunnen maken van de resultaten van een onderzoek van studenten aan de Hogeschool van Rotterdam. We willen in 2025 kijken of we een werkgroep met leden kunnen oprichten om impactmeting verder uit te werken.
- Tot slot hebben we in 2024 aandacht besteed aan inclusief taalgebruik in onze communicatie. We zijn bewuster gaan kiezen voor termen als primair, secundair en tertiair onderwijs, en praktisch versus theoretisch onderwijs, om recht te doen aan de diversiteit binnen de sector. We merken echter dat het moeilijk is om dit taalgebruik consequent door te voeren, zo strookt dit taalgebruik bijvoorbeeld niet met de benaming van onze netwerken, die moet aansluiten bij doelgroepen als het *middelbaar* of *hoger* beroepsonderwijs. Ook voor 2025 blijft taalgebruik een aandachtspunt.

¹ We hebben onze werkzaamheden verdeeld over verschillende clusters. Per cluster werken we middels projecten en activiteiten aan verschillende opgaven. We onderscheiden de volgende clusters: 'Docent in Transitie', 'Schoolorganisatie in Transitie', 'Vakgebied in Transitie' en 'Leren in Transitie'.

Docent in transitie

Docenten vormen de spil van het onderwijs. Wat er ook gebeurt aan politiek, beleid, strategie en prioriteiten, de docenten zijn degenen die de daadwerkelijke overdracht van kennis en vaardigheden voor hun rekening nemen. Zij bereiden hun leerlingen/studenten voor op de wereld van vandaag én morgen. Leren voor Morgen ondersteunt geïnspireerde docenten in het po, vo, mbo en hbo door ze in contact te brengen met elkaar en met leden van LvM. Samen laten we hen zien en ervaren:

- Welke ruimte er is om LvDO in hun onderwijs te integreren;
- Hoe deze ruimte ingevuld kan worden binnen de drie doeldomeinen van het onderwijs: kwalificatie, socialisatie en subjectificatie (ook wel: persoonsvorming);
- Dat zij gebruik kunnen maken van een rijk aanbod voor nascholing en professionalisering.

In 2024 hebben we gewerkt aan het verder ontwikkelen van een digitale infrastructuur waarmee kwalitatief goed lesmateriaal (via Wikiwijs Leren voor Duurzame Ontwikkeling) en professionaliseringsaanbod (www.academievoormorgen.nl, vanaf september 2025) beter vindbaar worden voor docenten. Ook speelden we in op de actualiteit door o.a. het aanbieden van een Masterclass Didactiek van de Hoop.

Waar zijn we trots op?

- Het 'netwerk lerarenopleiders voor Duurzame Ontwikkeling' is in 2024 opgestart en brengt eerste- en tweedegraads lerarenopleiders (hbo en universitair) bij elkaar die werken aan het integreren van duurzaamheid en duurzaamheidscompetenties in hun onderwijs. Startend met een kerngroep van 10 docenten is dit netwerk gegroeid tot 15 onderwijsinstellingen en 27 vakrichtingen, waaruit weer verschillende werkgroepen zijn ontstaan.
- Een sprankelende Duurzame Docent-verkiezingsavond met 175 mensen in de zaal en veel aandacht van de pers.
- In ruim 700 deelnemende klassen uit het po, vo, mbo, hbo werden de door leden van Leren voor Morgen ontwikkelde 17-werelddoelen-lessen gegeven, waarin leerlingen en studenten ontdekken hoe ze zelf met de SDG's aan de slag kunnen. Aansluitend namen 30 docenten deel aan een verdiepende Masterclass Didactiek van de Hoop.

Wil je meer weten over de projecten binnen dit cluster? [Lees het hier!](#)

Vakgebieden in transitie

Ons onderwijs leert leerlingen en studenten een vak, waarmee ze in hun toekomstige werk mede vorm kunnen geven aan de samenleving. Of ze nu econoom, installateur, kunstenaar, planoloog, of zorgmedewerker worden – hun werk heeft maatschappelijke impact. In dit cluster draait het om de inhoud van deze vakgebieden. De centrale vraag is: hoe ziet een curriculum eruit dat leerlingen en studenten voorbereidt om vanuit hun vak bij te dragen aan een duurzamere wereld?

In 2024 draaide het om de vakgebieden Economie en Bouw & Installatie en keken we naar de herziening van kerndoelen en eindexamentermen van de leergebieden Mens en Maatschappij en Mens en Natuur.

Waar zijn we trots op?

- Ruim 600 economie-onderwijsprofessionals deelden hun kennis en ervaring op het gebied van toekomstgericht economieonderwijs tijdens de Week van het Economieonderwijs.
- Koepelorganisaties bespraken hun visie voor toekomstgericht economieonderwijs en toonden hoe het draagvlak binnen hun organisaties bijdraagt aan het uitkristalliseren van die visie.
- We leverden een bijdrage aan het project Zorg en Techniek in het MBO en hebben nieuwe contacten opgedaan met de Groene Zorg Alliantie.
- Het leernetwerk van HEO-docenten en opleidingsmanagers die met het Homo Florens-gedachtegoed werken is met een tweetal inspirerende netwerkbijeenkomsten uitgebreid tot meer dan 100 deelnemers.
- In het vakgebied Bouw en Installatie werd de nationale roadmap 'Vakmanschap voor de energietransitie' afgerond en gepresenteerd. Daarnaast werd een nieuw project opgezet rond duurzaam bouwen voor het (v)mbo.

Wil je meer weten over de projecten binnen dit cluster? [Lees het hier!](#)

De impact van onze leden: GLOBE Nederland

Wij hebben onder 30 gemeenten/provincies in totaal 712 snuffelfietssensoren verspreid om de luchtkwaliteit te meten. Leerlingen van middelbare scholen hebben de metingen aan wethouders en gedeputeerden gepresenteerd en daarbij advies gegeven voor een betere luchtkwaliteit.

Schoolorganisatie in transitie

Dit cluster heeft een link met de Whole School Approach als geheel, met uitdrukkelijke aandacht voor visie. Duurzaamheid in het onderwijs verankeren vraagt immers om een instellingsbrede transitie en is daarmee het domein van de schoolorganisatie. Bestuur en schoolleiders zijn dan ook de belangrijkste doelgroepen van dit cluster, waarbinnen we schoolorganisaties helpen om te (kunnen) werken aan de transitie.

In 2024 ging de coöperatie in gesprek met relevante stakeholders om het speelveld van duurzaam onderwijs binnen de organisatie (denk aan doelgroepen zoals duurzaamheidscoördinatoren, directie en bestuurders) inzichtelijk te maken. De focus lag op het verhelderen van waar deze doelgroepen terecht kunnen met hun vragen als zij aan de slag willen met LvDO. Die gesprekken vonden o.a. plaats binnen programma's zoals de SustainaBul, projecten zoals de Duurzame Schoolleider Verkiezing, en de gesprekken met de interdepartementale werkgroep Duurzame School.

Waar zijn we trots op?

- Er waren maar liefst 36 scholen die deelnamen aan de SustainaBul mbo. In totaal beslaan die scholen tezamen 87% van alle landelijke studenten.
- Ruim 150 bezoekers (docenten, schoolleiders, Duco's en leerlingen) bij ons duurzaamheidsfestival vo waar de uitreiking van de SustainaBul vo plaatsvond.
- De eerste verkiezing van de Duurzame Schoolleider vond plaats met 9 genomineerden uit po, vo en mbo.

Wil je meer weten over de projecten binnen dit cluster? [Lees het hier!](#)

De impact van onze leden: Nexxdott

In februari heeft Nexxdott samen met Leren voor Morgen, Teachers for Climate en ROC Nijmegen een duurzame ontwikkelingsspellenavond georganiseerd voor docenten en schoolleiders. Zes spelaanbieders hebben rond 45 deelnemers enthousiast gemaakt. Een volgende spellenavond is gepland in mei en vanwege het succes is er ook uit andere regio's in Nederland belangstelling voor zo'n spellenavond.

Als gevolg hiervan zijn de spelaanbieders uitgenodigd om hun spellen op te laten nemen in een online catalogus met innovatieve duurzame educatieve spellen uit België, Frankrijk, Portugal, Duitsland en Nederland. De catalogus wordt ontwikkeld door "Games for Goals", een project van drie Ngo's en vier Europese hogescholen, ondersteund door een Erasmus+ subsidie van de EU. "Games for Goals" bevordert wereldburgerschap in het basis- en voortgezet onderwijs in Europa en richt zich op de ontwikkeling van educatieve middelen die wereldburgerschap en duurzame ontwikkeling bevorderen in de bovenbouw van het basisonderwijs en de onderbouw van het middelbaar onderwijs.

Leren in transitie

In het cluster Leren in Transitie houden we ons bezig met het ontwikkelen, organiseren, verdiepen en oprekken van leerprocessen rondom duurzaamheidsopgaven in het beroepsonderwijs en in de beroepspraktijk. Zulke opgaven brengen namelijk veel en vergaande veranderingen met zich mee voor organisaties, professionals en hele beroepsgroepen. Veelvoorkomende manieren van leren, zoals kennis verwerven of vaardigheden ontwikkelen, voldoen dan niet meer. Hoewel belangrijk, is er meer en andersoortig leren nodig, zoals samen afwegingen leren maken in de praktijk, met nieuwsgierigheid je eigen professionaliteit onderzoeken, of samen iets nieuws ontwikkelen. Dat vraagt iets van het onderwijs, maar ook van ondernemers, overheden, maatschappelijke initiatieven en burens.

Het afgelopen jaar lag de focus van het cluster daarbij op het samen leren en ontwikkelen in de regio, de rol van de kwartiermaker in het organiseren van dit samenspel, en het inmengen van vernieuwing in de gevestigde orde van organisaties. Die focus kwam vooral tot uiting in het al bestaande Sustainability Skills-programma. Daarnaast zijn we dit jaar gestart met het Re-Ge-NL-programma, om een impuls te geven aan leren voor een regeneratieve landbouw.

Waar zijn we trots op?

- De ontplooiing van 7 regionale initiatieven waarbij zo'n 1.200 mbo- en hbo-studenten van 18 verschillende onderwijsinstellingen zich hebben verdiept in een regionale duurzaamheidsopgave zoals circulaire bouw, regeneratieve landbouw of circulaire maakindustrie.
- Trainingen, visieontwikkeling, strategiesessies, communicatie en impactmonitoring om deze initiatieven beter in te bedden bij de betrokken onderwijsinstellingen.
- Het plaatsvinden van 5 landelijke meet-ups met zo'n 175 deelnemers waarbij het thema 'om- en afbouwen in transities' is verkend en verdiept met behulp van praktijkonderzoekers en ervaringsdeskundigen.
- Ontwikkeling en lancering van het instrument 'de Groene Draad', waarmee docententeams in het mbo Leren voor Duurzame Ontwikkeling kunnen vertalen van visie en kwalificatie-eisen naar een consistent en stevig curriculum.
- Start van het leernetwerk Onderwijs binnen het Re-Ge-NL-programma, waarbij de onderwijsinstellingen in de Food Valley en Friesland werken aan de verankering van regeneratieve landbouw in hun onderwijs op basis van de WSA.

Wil je meer weten over de projecten binnen dit cluster? [Lees het hier!](#)

Communicatie

In 2024 speelde communicatie een cruciale rol in het versterken van het netwerk van Leren voor Morgen. We hebben gezorgd voor heldere informatiestromen en een brede zichtbaarheid van duurzaam onderwijs onder onze verschillende doelgroepen.

Dankzij gerichte campagnes, zoals de Duurzame Docent Verkiezing, de eerste verkiezing van de Duurzame Schoolleider en de lancering van De Staat van het Duurzaam Onderwijs, is het belang van duurzaam onderwijs onder de aandacht gebracht bij een groeiend publiek. Via nieuws- en vakmedia, de communicatiekanalen van onze leden en verbeterde Search Engine Optimization op onze website hebben we relevante doelgroepen beter bereikt.

Om de verbinding binnen ons netwerk te versterken, hebben we een nieuw CRM-systeem geïmplementeerd waarmee onze nieuwsbrieven voortaan verstuurd worden. Hiermee hebben leden meer mogelijkheden gekregen om hun activiteiten en kennis via onze nieuwsbrieven te delen.

Verder zijn we een traject gestart om beter in te spelen op de informatiebehoefte van onze doelgroepen. We onderzoeken hoe we onze website kunnen verbeteren en denken mee over het opzetten van een informatie- en adviespunt. Dit traject wordt in 2025 afgerond.

We zien een duidelijke groei in het aantal nieuwsbriefontvangers en volgers op onze socialmediakanalen. Ook is het aantal deelnemers aan onze evenementen en bijeenkomsten toegenomen, wat laat zien dat steeds meer mensen zich betrokken voelen bij onze missie.

De impact van onze leden: Think Big Act Now

Think Big Act Now heeft haar lessenreeks voor groep 8 PO vernieuwd. Het ImpactProject behandelt alle soorten impact, maakt blinde vlekken in duurzame vraagstukken zichtbaar. Het geeft leerlingen inzicht in de verborgen impact van ons huidige consumptiegedrag. Uitzoomen op wereldschaal en daarna inzoomen tot in het klaslokaal en thuis. Al doende leren over effectieve duurzame oplossingen. Middels de bijbehorende Impact Challenge zetten leerlingen het geleerde direct om in positieve actie. Leerkrachten kunnen gratis zelfstandig de lessen geven. Scholen die geheel ontzorgd willen worden kunnen nu ook gebruik maken van onze deskundige gastdocenten.

Think Big Act Now werkt daarnaast aan mogelijkheden binnen MBO/VO.

Leden en leren

Ledenbeheer

De overstap naar een nieuw CRM-systeem van Leren voor Morgen is geslaagd en ZOHO wordt nu door alle teamleden gebruikt. De eerder gemaakte customer journey is gebruikt in de inrichting van het CRM-systeem. Optimalisatie is mogelijk en een uitdrukkelijke wens voor de toekomst.

Leren voor Morgen heeft in het tweede kwartaal de contributie geïnd; het verwachte bedrag van €12.000,- aan inkomsten is gerealiseerd. De totale contributie-inkomsten bedroegen in 2024 €13.288,-

Ledenwerving

De Coöperatie is in 2024 gegroeid (van 128 institutionele leden begin 2024 naar 148 eind 2024). Het doel was een kwantitatieve groei van onderwijsinstellingen en dat is gelukt. Warme onderwijscontacten zijn in kaart gebracht (mede met behulp van het nieuwe CRM-systeem) en benaderd om met de hele instelling lid te worden. Sommige van die warme contacten lopen nog; bestuurlijk draagvlak voor lidmaatschap krijgen is een langdurig proces. Nieuwe leden zijn welkom geheten en wegwijs gemaakt in de coöperatie. Daarnaast hebben ze zich gepresenteerd aan het Leren voor Morgen-netwerk via nieuwsbrieven en sociale media.

Ledenbinding

De coöperatie heeft in 2024 gewerkt aan een digitaal smoelenboek. Het smoelenboek wordt gepubliceerd zodra er van 40 mensen informatie in staat, dat was in 2024 nog niet het geval. In 2024 heeft de coöperatie 4 ledenbijeenkomsten georganiseerd op diverse locaties, waaronder bij de gemeente Leiden en bij Yuverta in Houten. Leden van de coöperatie waren gedeeltelijk verantwoordelijk voor de inhoudelijke invulling van de ledenbijeenkomsten. De Coöperatie heeft samen met de ODO (Ontwikkeling Duurzaam Onderwijs)-groep in april 2024 een bijeenkomst georganiseerd voor koplopers in duurzaam onderwijs. Deze bijeenkomst heeft een aantal ondersteuningsperspectieven voor de coöperatie opgeleverd die richtinggevend kunnen zijn voor een te ontwikkelen menukaart voor scholen.

Ledentevredenheidsonderzoek

In de periode maart – april hebben we ons eerste ledentevredenheidsonderzoek gehouden: 8 organisaties hebben meegedaan aan deze survey. De leden van Leren voor Morgen zijn over het algemeen tevreden over hun lidmaatschap en de werking van de coöperatie. De meeste organisaties zijn lid geworden vanwege de mogelijkheden voor netwerkvorming, kennisdeling en het bijdragen aan een maatschappelijk doel (duurzaam onderwijs).

De tevredenheid over het lidmaatschap en de algemene werking scoort bij de meeste respondenten een 4 of 5 (op een schaal van 5). Leden waarderen vooral de netwerken, de kennisuitwisseling via o.a. de SustainaBul, en de activiteiten zoals de Duurzame Docentverkiezing en de ledenraadplegingen rond de herziening van kerndoelen. De betrokkenheid is over het algemeen voldoende tot zeer hoog, al geven sommigen aan te verlangen naar meer regionale activiteiten en samenwerking met partijen buiten het onderwijs.

De coöperatie wordt als succesvol gezien in het verankeren van duurzaamheid in het onderwijs, vooral via netwerkvorming, pleitbezorging en inhoudelijke projecten. Wel is er behoefte aan meer samenwerking met niet-onderwijsorganisaties (zoals bedrijven en overheid) en het bereiken van doelgroepen buiten de ‘bubbel’.

De communicatie en ondersteuning vanuit het bureau worden als goed en duidelijk ervaren.

Nieuwsbrieven, mail en apps worden gewaardeerd, al is er wel een oproep om niet te veel te mailen en informatie kort en overzichtelijk te houden. Sommige leden willen vaker weten of zij van meerwaarde zijn binnen de coöperatie, met name als zij niet direct uit het onderwijsveld komen.

Verbeterpunten die genoemd zijn:

- Organiseer meer activiteiten buiten de Randstad en regionaal;
- Zoek meer verbinding met partijen buiten het huidige netwerk;
- Maak helder welke producten en activiteiten er zijn en waarom partners deelnemen;
- Betrek jongeren en nieuwe doelgroepen nadrukkelijker;
- Activeer leden sterker om zich als mede-eigenaar van de coöperatie op te stellen.

De impact van onze leden: Stichting BOOR

Stichting BOOR is in 2024 een traject gestart om organisatie-breed een visie op duurzaamheid te bepalen. Duurzaamheid is verbonden met de belangrijkste maatschappelijke opdracht en ambitie van BOOR: leerlingen voorbereiden op de wereld van morgen.

Om recht te doen aan de waarde die vanuit alle lagen van de organisatie wordt toegekend aan dit onderwerp, is het proces van visievorming zo breed mogelijk aangevlogen. Aan de hand van de 17 Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties hebben leerlingen, medewerkers en stakeholders nagedacht over en een selectie gemaakt van aandachtsgebieden waar we de focus op willen leggen.

Zo is binnen BOOR een inspirerend en motiverend gemeenschappelijk langetermijnperspectief neergezet. De visie dient als kompas dat richting geeft aan acties en plannen en ervoor zorgt dat die in lijn zijn en blijven met de kernwaarden en lange termijndoelen van BOOR. In 2025 werkt BOOR de visie nader uit in concrete acties.

Netwerken

PO voor Morgen

De Stuurgroep PO voor Morgen heeft een vijfjarenplan ongesteld. Dit plan vormt de basis voor het strategisch toewerken naar verankering van Leren voor Duurzame Ontwikkeling in de onderwijspraktijk en beleidsgremia.

In het najaar van 2024 is in samenwerking met LBSNN (Landelijk Beraad Stedenbanden Nederland – Nicaragua) een nationale pilot gestart rond de verankering van wereldburgerschap en duurzaamheid in het primair onderwijs. In deze pilot werken vier gemeenten – Oss, Maastricht, Noordenveld en Westerkwartier – samen met telkens één of twee schoolbesturen om duurzame ontwikkeling daadwerkelijk te integreren in het onderwijsaanbod.

Ook is begonnen met de voorbereidingen voor de ontwikkeling van een SustainaBul PO. Hiertoe zijn gesprekken gevoerd met schoolleiders, leerkrachten en medewerkers van de PO-Raad. Ook is een vergelijkende analyse gemaakt van bestaande meetinstrumenten voor duurzaamheid in het onderwijs. Daarnaast is een start gemaakt met de ontwikkeling van zogenaamde 'didactische bouwstenen' voor de bovenbouw van het primair onderwijs, vanuit een Erasmus+-project. Met dit Deense concept - dat we verbinden met het GreenComp-raamwerk, kunnen leerkrachten op (co)creatieve wijze zelf hun lessen samenstellen uit bestaande onderdelen, en daarbij inspelen op de actualiteit.

Het PO-PABO congres aan de Marnix Academie trok 150 deelnemers uit diverse hoeken van het onderwijsveld: basisscholen, NDE-centra, pabo's en diverse Leren voor Morgen-leden waren aanwezig. Het congres is een jaarlijks ontmoetingsmoment voor het netwerk en een waardevolle gelegenheid om kennis en ervaringen te delen.

Vanuit de coöperatie is actief deelgenomen aan consultaties over de herziening van de kerndoelen voor de leergebieden Mens & Natuur en Mens & Maatschappij. Daarnaast is er onderzoek gedaan naar de plaats van duurzaamheidscompetenties in twee veelgebruikte methodes voor wereldoriëntatie, om inzicht te krijgen in hoe deze thema's momenteel in de lespraktijk worden opgenomen.

Betrokken leden: Duurzame Pabo, Stichting Technotrend, Stichting Monton, SME, Vereniging GDO, IVN, Teachers for Climate, Eco-Schools Nederland, Eromesmarko, Gemeente Leiden, Naturalis Biodiversity Centre, Thomas More Hogeschool, Hogeschool Marnix Academie, Natuurstad Rotterdam, Utrecht Natuurlijk, CNME Maastricht, NME centrum de Woudreus, Think Big Act Now, Coalafied Bv, Junior Energiecoach, Modemaat, Wonderwel, Moestuiniëren met Kinderen, Schooldakrevolutie.

De impact van onze leden: Eco-Schools (SME)

In 2024 vierden we het 30 jarig bestaan van Eco-Schools wereldwijd! Een mooie mijlpaal. Met ondersteuning van RVO en het ministerie van I&W is in 2024 een pilot gestart met 6 betrokken Eco-Schools scholen rond de rol van de duurzaamheidcoördinator in het VO. Deze pilot wordt begeleid door SME.

In samenwerking met Leren voor Morgen heeft Eco-Schools het Duurzaamheidsfestival georganiseerd voor scholen in het primair en voortgezet onderwijs die bezig zijn met het thema duurzaamheid. Het thema was Binnenstebuiten leren. Aanwezigen konden daarbij o.a. inspiratie opdoen rond buitenleren.

Ook heeft Eco-Schools een bijdrage geleverd aan het VO-congres met een workshop over het betrekken van leerlingen bij verduurzaming: Leerlingen als changemakers voor een duurzame school.

VO voor Morgen

In 2024 heeft Leren voor Morgen samen met het VO-netwerk gewerkt aan het vergroten van de impact en het versterken van de betrokkenheid van netwerkleden bij gezamenlijke activiteiten. Bij verschillende activiteiten (duurzaamheidsdidactiek conferentie op 12 april, kennisdeelsessie over gebouw en duurzame bedrijfsvoering, duurzaamheidsfestival met uitreiking van de SustainaBul VO) zijn netwerkleden actief betrokken, zowel in de organisatie, bij ontwikkeling van de inhoud en als deelnemer. Tijdens met name de conferentie en het festival lag de nadruk op kennisuitwisseling tussen docenten.

Ook is gewerkt aan een challenge over gezondheid en mentaal welzijn. De stuurgroep is hiermee in het voorjaar gestart, waarna studenten van de HvA als minoropdracht een daadwerkelijke challenge hebben uitgewerkt. Door verschuivingen en afwezigheid in de stuurgroep, nam het draagvlak voor het uitzetten van de challenge af. De stuurgroepoverleggen hebben in het najaar geen doorgang gevonden en inmiddels is er een zoektocht naar nieuwe stuurgroepleden om het VO-netwerk verder op gang te helpen.

Betrokken leden: NADO, Teachers for Climate, Stichting Circuleren, Stichting Technasium, Youth for Climate.

De impact van onze leden: SME en Vereniging GDO

Vereniging GDO en SME werkten met gemeenten en centra voor natuur- en duurzaamheidseducatie (NDE) aan beleid rond duurzaamheidseducatie. Dit heeft onder andere geleid tot een versterking van de verankering van NDE in de gemeenten Leiderdorp en Maassluis.

Veel natuur- en duurzaamheidseducatiecentra (NDE-centra) hebben de wens om zich te ontwikkelen van de rol van aanbieder van educatiemateriaal, naar partner van scholen bij verduurzamingstrajecten. GDO heeft daarom samen met SME een leertraject afgerond rond de Whole School Approach (WSA) waar 16 Natuur- en Duurzaamheidseducatiecentra aan hebben deelgenomen. Doel van het leertraject was te verdiepen op de WSA als hulpmiddel voor de NDE-centra om scholen te ondersteunen in integrale verduurzamingstrajecten. In 2025 start een nieuwe ronde van het leertraject zodat nog meer centra richting deze rol van partners van de scholen kunnen ontwikkelen.

MBO voor Morgen

Om te stimuleren dat alle mbo-afgestudeerden kennis en competenties hebben om bij te dragen aan duurzame transitie, heeft Leren voor Morgen in 2024 gewerkt aan het bieden van inzicht in wat er speelt en waar kennis wordt ontwikkeld op het gebied van duurzaamheid in het mbo. Docenten en andere medewerkers in het mbo hebben elkaar ontmoet om ideeën op te doen t.a.v. hun rol in de transitie. Er is een landelijk symposium georganiseerd (met 140 deelnemers) voor deze doelgroepen i.s.m. Albeda, waarin deelnemers in 2 rondes van elk 5 workshops actief konden kennismaken met good practices uit het werkveld. Tevens is er 1 online kennisbijeenkomst geweest. Leren voor Morgen heeft 5 nieuwsbrieven over duurzaamheid in het mbo uitgegeven en heeft als vraagbaak/doorverwijsloket gefungeerd voor medewerkers van binnen en buiten het mbo met vragen over duurzaamheid in het mbo. Op initiatief van de Stuurgroep MBO is een podcast opgenomen voor docenten, om meer handvatten te krijgen voor duurzaamheid in hun onderwijs en organisatie.

Betrokken leden: Meer naar Buiten, SME, Duurzaam MBO, Firda, ROC van Amsterdam/ Flevoland, Katapult en Teachers for Climate.

De impact van onze leden: Make Day

In 2024 heeft Make Day Gilde Opleidingen begeleid bij het participatief ontwikkelen van een visie op duurzaamheid. Dit resulteerde in een concreet actieplan waarmee de nieuw aangestelde duurzaamheidscoördinator direct aan de slag kon. Daarnaast ondersteunde Make Day Yuverta, Gilde Opleidingen en Vista College bij het formuleren van leerdoelen voor circulaire economie-modules die nu in ontwikkeling zijn, in opdracht van de provincie Limburg.

De Strategen voor Morgen van Make Day voerden een interactief doelgroeponderzoek uit onder techniekstudenten van Summa College. Met de vraag 'Wat' en 'Hoe' studenten willen leren over duurzaamheid, leverde dit waardevolle inzichten op voor de implementatie van 'De Groene Draad' in het curriculum.

Verder startte Make Day een co-creatief traject voor een nulmeting en duurzaamheidsvisie bij Yonder (voorheen Onderwijsgroep Tilburg). Dit project wordt begin 2025 afgerond, zodat Yonder zelfstandig verder kan bouwen aan integrale duurzame onderwijsontwikkeling. Een mooi startpunt voor een nieuw jaar vol duurzame ontwikkeling in het onderwijs!

HO voor Morgen

De Stuurgroep HO is in 2024 van start gegaan en streeft naar het verankeren van Lvdo in het hbo en wo middels het onderling verbinden van netwerken (o.a. de SDG-Coalitie van het hbo, Studenten van Morgen, Het Groene Brein). Dit eerste jaar is de stuurgroep op zoek geweest naar de knelpunten. Waar kan ze haar inspanningen op richten en duurzame werkers als duurzaamheidscoördinatoren en Green Offices ondersteunen? Gekozen is voor het versterken van de Sustainabul HO, het meten van duurzaamheid en het gebruiken van de CSRD, het meedenken over de meerjarenplannen van LvM en de SDG-Coalitie, uitbreiding van onze contacten met de universiteiten, meedenken over communicatie en informatie en meedenken over SDGs on Stage.

Betrokken leden: Hogeschool Utrecht, Hogeschool van Amsterdam, Hogeschool Rotterdam, Het Groene Brein, Studenten voor Morgen, Technische Universiteit Delft, Universiteit van Tilburg, OCW.

De impact van onze leden: Junior Klimaatcoach

Maart 2024 ging de primeur van Junior Klimaatcoach van start. Ruim 2.300 kinderen deden vier weken lang op school én thuis samen allerlei klimaat challenges. Ze leerden op een speelse en praktische manier wat ze kunnen doen voor een beter klimaat. De grote mensen thema's biodiversiteit, water, de impact van spullen en vervoer kwamen aan bod. Tv-held Varkentje Rund maakte de leerlingen enthousiast om aan de slag te gaan met praktische klimaatacties. Gemiddeld deed iedere Junior Klimaatcoach tijdens het project vijf klimaatacties. En voor ieder kind dat meedeed, plantte Junior Klimaatcoach een boom. Een goede daad voor het klimaat! De primeur smaakte naar meer dus Junior Klimaatcoach gaat door.

De impact van onze leden: Collectief Natuurinclusief

Vereniging GDO heeft met circa 60 partners het domein 'Onderwijs' binnen het Collectief Natuurinclusief ingericht. Er zijn zes werkgroepen opgericht van partijen die samen werk maken van het versterken van de natuurinclusieve beweging in het onderwijs. In 2024 heeft dit onder andere geleid tot een praatplaat natuurinclusief onderwijs, gebaseerd op een startnotitie waarin op basis

van literatuuronderzoek, enquêtes en interviews een theoretische basis is gelegd voor dit begrip. Ook is een podcastreeks verschenen over hoe natuurinclusief onderwijs in de praktijk vorm krijgt bij instellingen in alle onderwijslagen. De documenten en podcasts zijn te vinden via www.collectiefnatuurinclusief.nl/onderwijs.

Pleitbezorging

In 2024 is de werkgroep Pleitbezorging in een kleinere samenstelling verdergegaan. Desondanks is er actief verder gewerkt aan de gezamenlijke doelen. Daarbij is bewust gekozen om nauwer samen te werken met een aantal andere organisaties die zelf ook actief zijn op het gebied van pleitbezorging. Door deze samenwerking ontstaat er ruimte om van elkaar te leren, ervaringen uit te wisselen en gezamenlijk sterker op te treden richting beleidsmakers en andere betrokken partijen. Het bundelen van krachten vergroot de effectiviteit en reikwijdte van onze inspanningen.

Gedurende dit jaar lag de focus van de werkgroep op een aantal belangrijke thema's binnen het duurzaam onderwijs. Een belangrijk onderwerp van aandacht was de ontwikkeling van de nieuwe kerndoelen in het onderwijs. Omdat de huidige kerndoelen uit 2006 stammen, liggen hier goede kansen om duurzame ontwikkeling onderdeel te maken van de nieuwe kerndoelen. Leren voor Morgen en een aantal van haar leden waren vertegenwoordigd in de advieskringen van Burgerschap, Mens en Maatschappij en Mens en Natuur. We hebben ons daar succesvol ingezet om duurzaamheid onderdeel te maken van de beschrijving van het vak Burgerschap, en om een kerndoel op te nemen rondom actuele maatschappelijke thema's.

Verder is er gewerkt aan het verbeteren van methoden om de impact van duurzaam onderwijs daadwerkelijk meetbaar te maken, zodat er beter aangetoond kan worden wat de opbrengsten zijn van duurzaamheidsinitiatieven in het onderwijs. Hierbij kunnen we oa inspiratie putten uit onze eigen Sustainabul.

We hebben actief bijgedragen aan het opstellen en verspreiden van het rapport *De Staat van Duurzaam Onderwijs*, dat inzicht geeft in de voortgang en knelpunten binnen dit domein. Dit rapport verscheen tegelijk met het jaarlijkse rapport van de Onderwijsinspectie, de Staat van het Onderwijs. Tijdens het congres van de Onderwijsinspectie werd dit rapport aangeboden aan toenmalig minister Paul van het po/vo.

Bij onze activiteiten voor agendering van duurzaamheid en langetermijndenken willen we in toenemende mate optrekken met grote, invloedrijke organisaties binnen het onderwijsveld, zoals de Algemene Onderwijsbond (AOB). In 2024 hebben we een met onze leden nagedacht over het benaderen van deze partijen. We verwachten in 2025 meer duidelijkheid over deze samenwerkingen.

Tot slot heeft de werkgroep zich ingezet om jongeren te ondersteunen in hun groeiende vraag naar meer aandacht voor duurzaamheid binnen het onderwijs. Hun stem is daarbij actief meegenomen en versterkt in de gesprekken met beleidsmakers en andere stakeholders.

Betrokken leden: SME/ Agenda Natuurinclusief, IVN, LAKS, Operation Education, JKB.

De impact van onze leden: Het LEF (Leiden Education Fieldlab) en Gemeente Leiden

Het LEF is een netwerkorganisatie van en voor het Leidse onderwijs met een [fysieke broedplaats](#) in Leiden en een online omgeving op www.onderwijsindeleidse regio.nl. Sinds de zomer van 2024 is het LEF verhuisd naar Llokaal, een initiatief van mboRijnland gericht op Leven Lang Ontwikkelen. Llokaal met LEF biedt een duurzame locatie voor het LEF en een samenwerking met studenten van de leerwerkbedrijf Grand café, het multimediabedrijf Spread en de bakkersopleiding. Samen met (toekomstige) educatieve professionals (voorschoolse, po, vo, mbo, hbo, wo, ondernemers, gemeente Leiden, JesRijnland, samenwerkingsverbanden, cultuurpartners en musea) vergroten we de beweging van sectoroverstijgend samen leren, innoveren, onderzoeken in het Leidse speelveld. Het partnerschap is in 2024 uitgebreid met het Vlietland College, Leren voor Morgen, Rijnlands Lyceum Oegstgeest en Openbaar Onderwijs Oegstgeest (OPOO). Om de impact van het LEF goed zichtbaar te maken heeft het LEF in co-creatie met Common Eye en SvRK een impact tool ontwikkeld. In [dit artikel](#) en [handleiding](#) wordt het nader toegelicht. De [vijf zichtlijnen](#) van het LEF sturen niet alleen de werkwijze, maar verbinden ook de strategische agenda's van de partners naadloos aan elkaar. Samen vormen deze richtlijnen de ruggengraat van de aanpak binnen het LEF, waarmee het LEF werkelijk het verschil wil maken. Het LEF is de plek geworden in Leiden Kennisstad om na te denken, stil te staan om uiteindelijk samen tot inzichten en oplossingen te komen.

Organisatie

Bestuur

Giuseppe van der Helm (Algemeen Directeur) en Pleuni de Kind (Operationeel Directeur) vormen samen het uitvoerend bestuur. Zij komen wekelijks samen om besluiten te nemen en de voortgang te monitoren van de koers, het jaarplan, de financiële situatie en inhoudelijke zaken. De notulen van deze vergaderingen zijn inzichtelijk voor de Raad van Toezicht (RvT). 4 keer per jaar vergadert het bestuur met de RvT. Twee keer per jaar legt het bestuur verantwoording af aan de ALV over de inhoudelijke en financiële resultaten van het afgelopen jaar (Q2) en over de plannen voor het komende jaar (Q4).

Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht is ingesteld op de ledenbijeenkomst van 16 februari 2023 en kwam in 2024 vier keer bijeen. De vergaderingen van de RvT waren gesplitst in twee delen: eerst onderling en aansluitend samen met het Bestuur. De agenda werd steeds in overleg met het Bestuur vastgesteld. Daarnaast werden de vier ledenbijeenkomsten voorbereid en voorgezeten.

Op de agenda van de RvT stonden in 2024 naast de gebruikelijke zaken (begroting, jaarverslag, jaarrekening, personele en andere ontwikkelingen, betrokkenheid leden) ook het instellen van een Bestuursreglement en het RvT-reglement. Deze zijn in 2024 finaal getoetst, met name op de Wet Bestuur en Toezicht Rechtspersonen (WBTR).

De RvT heeft in 2024 de onderstaande samenstelling. De nevenfuncties van de leden van de RvT zijn te vinden in de bijlage. Vanaf eind 2024 is de zoektocht naar nieuwe leden van de RvT gestart, aangezien H.J.D. Swart - van Westerhoven (Heleentje) en A.J.P. Heideveld (Antoine) in 2025 zullen aftreden, overeenkomstig het rooster van aftreden. Studenten voor Morgen is in 2023 gekozen als vertegenwoordiger van jongeren, voor een periode van 4 jaar. Gezien de jaarlijkse bestuurswisselingen verandert ook hun afvaardiging naar de RvT jaarlijks.

Naam	Leeftijd	Functie RvT	Beroep	Benoeming	Jaar van aftreden
P.G. Euwema	23-05-1957	Voorzitter Raad van Toezicht Lid van remuneratie-commissie	Bestuursadviseur	16-02-2023	2027
H.J.D. Swart - van Westerhoven	24-07-1969	Lid Raad van Toezicht Lid van remuneratie-commissie	Directeur-bestuurder	16-02-2023	2025
A.M.M. Bergsma	21-04-1978	Lid Raad van Toezicht Lid auditcommissie	Docent	16-02-2023	2027
A.J.P. Heideveld	19-04-1972	Lid Raad van Toezicht Lid auditcommissie	Directeur-bestuurder	16-02-2023	2025
E.L. Bosters	02-06-2001	Lid Raad van Toezicht Lid auditcommissie	Voorzitter Studenten voor Morgen	16-02-2023	Juni 2024
J.C. Meurs	03-04-2003	Lid Raad van Toezicht Lid auditcommissie	Voorzitter Studenten voor Morgen.	01-07-2024	Juni 2025

Tabel 2. Samenstelling Raad van Toezicht van Coöperatie Leren voor Morgen U.A.

Bureau

Het team dat de coöperatie faciliteert had eind 2024 12 mensen in dienst die in totaal 8,95 fte vertegenwoordigden, tegenover 11 mensen in dienst en 7,75 fte eind 2023. Eind 2024 bestond het team uit netwerkcoördinatoren, project-/programmamanagers, communicatie-/campagnemedewerkers en een managementassistent.

De impact van onze leden: Albeda

In 2024 heeft Albeda duurzaamheid verder verankerd in onderwijs, praktijk en organisatie via de Whole School Approach (WSA). Een belangrijk onderdeel hiervan is de doorontwikkeling van de Module van de Toekomst: een innovatieve onderwijsvorm waarin studenten vanuit hun kwalificatiedossier werken aan actuele maatschappelijke vraagstukken zoals energietransitie, circulaire economie en sociale inclusie.

Dit gebeurt in nauwe samenwerking met bedrijven, hogeschool Rotterdam, de Erasmus Universiteit en maatschappelijke organisaties. De module stimuleert interdisciplinair en praktijkgericht leren, waarbij challenge-based learning, systeemdenken en eigenaarschap centraal staan. Studenten ontwikkelen hun competenties via realistische toetsvormen zoals praktijkopdrachten en hackathons. De module is verweven met generieke vakken en keuzedelen, en wordt na een succesvolle pilot in 2023–2024 verder uitgerold.

De Module van de Toekomst is ontwikkeld voor Albeda College Economie en Ondernemen i.s.m. MasterPeace. Zo draagt Albeda bij aan toekomstgericht onderwijs waarin studenten leren bijdragen aan een duurzame en rechtvaardige samenleving. <https://youtu.be/hHUKrDUhYlc?feature=shared>

De impact van onze leden: De Onderwijsspecialisten

De Onderwijsspecialisten werkte samen met voedselbos Bosnodig aan passende natuureducatie voor doelgroepen waarvoor dat niet vanzelfsprekend is. Hiervoor werd een deel van het voedselbos rolstoelvriendelijk gemaakt en een educatieprogramma ontwikkeld. In 2024 volgden diverse klassen als pilot een lessenserie over bijvoorbeeld insecten of voeding & leefstijl. De reacties waren positief: leerlingen komen tot rust en genieten van het leren door te ervaren. Na deze succesvolle pilot zetten De Onderwijsspecialisten en Bosnodig de samenwerking voort.

Jaarrekening

In 2024 is een totale omzet van 1,3 miljoen euro gerealiseerd en een resultaat van ruim 66.000 euro. De omzet laat zich dit jaar moeilijk vergelijken met de begroting en met de omzet van vorig jaar. Dit heeft te maken met het feit dat we in 2024 overgestapt zijn naar een nieuwe boekhouder, die een verbeterde boekhoudmethode toepast op de jaarcijfers: vanaf 2024 wordt de toerekening van de projectopbrengsten aan het betreffende boekjaar gebaseerd op de mate van voortgang van een project. Hierbij wordt de mate van voortgang van een project bepaald door de totale gerealiseerde materiële en personele kosten, te relateren aan de totale verwachte materiële en personele kosten voor dat project. Doordat de omzet gerelateerd wordt aan de uitgaven, *lijkt* deze in 2024 lager dan in voorgaande jaren, waarin we de volledige omzet noteerden.

Omdat er tot 2023 een andere systematiek gehanteerd werd, is er aan de uitgavenkant in 2024 (éénmalig) onder de kostprijs van de omzet een separaat bedrag verantwoord dat niet specifiek toe te rekenen is aan de op de nieuwe wijze berekende projectkosten- en opbrengsten. Zie post “niet direct allocerbare opbrengsten en kosten vanuit 2023 of eerder”. Logischerwijs heeft dit bedrag in zijn geheel betrekking op projecten waarmee al in 2023 begonnen was, hieronder vallen o.a. de Week van het Economieonderwijs 2023, Duurzaam Door-basissubsidie en de WSA-webinar-reeks. Idealiter zouden we deze post verhelderen en verder uitsplitsen, maar na een kosten-batenanalyse is besloten dit niet doen.

Wat betreft uitgaven binnen de projecten valt verder op dat er minder uitgaven zijn gedaan dan vorig jaar en dan begroot binnen het Sustainability Skills programma. Dit heeft een aantal redenen. Voornaamste reden is dat een deel van de begrote uitgaven rechtstreeks naar een deelnemend lid zijn gegaan in plaats van via Leren voor Morgen. Daarnaast gaat een deel van de uitgaven over het deel van het programma dat voor 2024 is gestart. Deze uitgaven zijn daarom opgenomen onder bovengenoemde post “niet direct allocerbare opbrengsten”. Verder loopt een deel van het programma door in 2025 en bijbehorende uitgaven volgen nog. Tot slot is een van de leden die een opdracht uitvoerde binnen het programma in 2024 bij Leren voor Morgen in dienst getreden. Deze uitgaven zijn daarmee interne kosten geworden.

Wat betreft organisatiekosten is te zien dat in totaal zo’n 740.000 euro is uitgegeven aan personeelskosten. Dit is 40.000 euro meer dan begroot. Het verschil kan worden verklaard door het feit dat we in 2024 iets zijn gegroeid in fte door een groei aan benodigde capaciteit in de projecten en activiteiten. Ook de overige bedrijfskosten zijn hoger uitgevallen dan begroot: zo’n 94.000 euro ten opzichte van de begrote 62.000 euro. Dit heeft voornamelijk te maken met hoger uitgevallen accountantskosten. Daaronder vallen de accountantscontroles van het Duurzaam Door-meerjarenprogramma 2021-2024 en van het Sustainability Skills programma 2024, en door kosten die gepaard gingen met de overgang naar een nieuwe boekhouding en projectadministratie.

Al met komt het resultaat met ruim 66.000 euro hoger uit dan wat in de begroting werd verwacht (15.000 euro). Dit betekent dat het eigen vermogen meer is gegroeid. Het totale eigen vermogen bedraagt nu ruim 157.000 euro. Het streven was om een eigen vermogen op te bouwen van 150.000 euro, zodat personeels- en organisatiekosten bij wegvallen van substantiële inkomsten gedekt kunnen worden. Wij zijn dus tevreden met dit resultaat.

JAARREKENING 2024	Resultaat 2024	Begroting 2024	Resultaat 2023
INKOMSTEN			
Duurzaam Door basissubsidie	€ 330.000,00	€ 300.000,00	€300.000,00
Projecten			
Sustainability Skills	€ 402.021,00	€ 500.000,00	€ 589.703,00
SustainaBul	€ 172.681,00	€ 173.000,00	€ 202.903,00
Week van het Economie Onderwijs	€ 210.525,00	€ 220.000,00	€ 206.364,00
Homo Florens	€ 21.040,00	€ 10.000,00	€ 45.983,00
Build-up Skills	€ 15.270,00	€ 4.000,00	€ 16.416,00
Duurzaam MBO website	€ 15.668,00	€ 38.000,00	€ 26.520,00
SDGs on Stage	€ 14.000,00	€ 21.000,00	€ 14.000,00
Kennisnet	€ 10.549,00	€ 29.674,00	€ -
ReGeNL	€ 15.092,00	€ 50.000,00	€ -
Netwerk docentenopleidingen	€ 29.918,00	€ 22.000,00	€ -
Toolkit WSA	€ 1.008,00	€ 2.200,00	€ 6.600,00
Didactic Bricks (Erasmus+)	€ 2.487,00	€ -	€ -
Coalitie Circulaire Onderwijs&Arbeidsmarkt	€ 10.535,00	€ -	€ -
Duurzame Skills - Zorg en Techniek MBO	€ 6.816,00	€ 7.000,00	€ -

Ondersteuningstructuur Duurzame School	€ 30.000,00	€ 30.000,00	€ -
WSA webinars uitbreiding 2023	€ -	€ 7.346,00	€ -
Uitrollen SPARK	€ -	€ 30.000,00	€ -
Verstevinging netwerken	€ -	€ 30.000,00	€ -
Totaal projecten	€1.287.610,00	€ -	€1.101.889,00
Ledencontributie	€ 13.288,00	€ 12.000,00	€ 11.700,00
Acquisitie	€ -	€ 50.000,00	€ -
Overige baten	€ 4.026,00	€ -	€ 2.479,00
TOTAAL BATEN	€1.304.924,00	€1.536.220,00	1.422.668,00
UITGAVEN	Resultaat 2024	Begroting 2024	Resultaat 2023
OOP kosten projecten			
Duurzaam Door activiteiten	€ 184.500,00	€ 130.000,00	€ 130.814,00
Project: Sustainability Skills (inclusief Circulair Skills allonge 1 en 2)	€ 152.932,00	€ 275.000,00	€ 334.680,00
Project: SustainaBul	€ 97.248,00	€ 83.403,00	€ 77.008,00
Project: Week van het Economie Onderwijs	€ 126.713,00	€ 125.359,00	€ 102.909,00
Project: Homo Florens	€ 5.790,00	€ 1.000,00	€ 20.567,00
Project: Build-up Skills	€ 10.856,00	€ -	€ 156,00
Project: Duurzaam MBO website	€ 4.654,00	€ 15.000,00	€ 14.529,00
Project: ESD-conferentie Tokio	€ -	€ -	€ 5.006,00
Project: SDGs on Stage	€ 1.307,00	€ -	€ 6.217,00
Project: ReGeNL	€ 104,00	€ 20.000,00	€ -
Project: Netwerk voor docentenopleiding	€ 5.768,00	€ 8.000,00	€ -
Project: Coalitie Circulaire Onderwijs&Arbeidsmarkt	€ 4.538,00	€ -	€ -
Project: Wikiwijs	€ -	€ 14.230,00	€ -
Project: Duurzame Skills in het MBO	€ -	€ 1.000,00	€ -
Project: Uitrollen SPARK	€ -	€ 18.000,00	€ -
Project: Verstevinging netwerken	€ -	€ 24.000,00	€ -
Overige lasten	€ -	€ -	€ 1,00
Niet direct allocerbare opbrengsten en kosten vanuit 2023 of eerder	€ -197.554,00	€ -	€ -
Totaal Projecten	€ 396.856,00	€ 573.592,00	€ 691.878,00
Organisatieuitgaven			
Personeelskosten	€ 729.047,00	€ 700.000,00	€ 604.962,00
Kantoorkosten	€ 40.320,00	€ 62.000,00	€ 42.997,00
Overige organisatiekosten	€ 52.108,00		€ 18.884,00
RvT vergoeding	€ 1.509,00		€ 1.897,00
Financiële baten/lasten	€ -		€ -20,00

Uit acquisitie	€ -	€ 25.000,00	€ -
Onvoorzien	€ -	€ 6.628,00	€ -
TOTAAL LASTEN	€1.219.840,00	€1.536.220,00	€1.360.578,00
Saldo voor belasting	€ 82.113,00	€ -	€ 62.090,00
Vennootschapsbelasting	€ -15.728,00	€ -	€ -11.610,00
Resultaat na belasting/ op te bouwen reserve	€ 66.385,00	€ 15.000,00	€ 50.480,00

De impact van onze leden: Hogeschool Marnix Academie

De Marnix Academie heeft een Erasmus+- programma geïnitieerd rondom onderwijs in sociaal ondernemerschap (Social Entrepreneurship Education (SEE)) in de basisschool; onderwijs waarin kinderen leren actief bij te dragen aan duurzame ontwikkeling.

Het programma, SEE-ing a better world, wordt vormgegeven en uitgevoerd door lerarenopleiders en studenten uit België, Oekraïne, Oostenrijk, Tsjechië en Nederland.

Tijdens dit programma leren studenten zowel online als fysiek over duurzame ontwikkelingsdoelstellingen en de cruciale factor die onderwijs speelt in het bereiken hiervan, en buigen ze zich over vragen rondom het geven van onderwijs in sociaal ondernemerschap.

Tijdens een fysieke week, dit jaar in Krems (Oostenrijk), hebben studenten in internationale groepen toegewerkt naar het ontwerpen en geven van een les waarbij kinderen sociaal ondernemend bezig zijn. Een erg indrukwekkende leerervaring die veel moois in gang heeft gezet bij zowel de kinderen, hun leraren, de studenten en de betrokken lerarenopleiders.

Een student concludeert: "Een mooi reflectiepunt is dat wij als Nederland best wel trots mogen zijn op ons onderwijs en de wijze waarop wij sociaal ondernemen al binnen ons onderwijs implementeren!".

Vooruitblik 2025

In 2025 bouwen we verder aan de beweging voor duurzaam onderwijs, samen met onze leden en partners. We blijven ons werk organiseren rond vier inhoudelijke transitithema's: het beroep van de docent, de vakgebieden, de schoolorganisatie en het leren zelf. Deze thema's vormen het hart van onze coöperatie en worden ondersteund door krachtige communicatie, sterke verbindingen middels onze netwerken, een fijne samenwerking met onze leden en gerichte pleitbezorging.

Komend jaar staan we voor een aantal belangrijke opgaven. We gaan de strategische hoofdlijnen uit het meerjarenplan 2025 – 2030 verder concretiseren, samen met onze leden. Daarnaast werken we aan een toekomstbestendig platform voor onafhankelijke informatie over duurzame ontwikkeling in het onderwijs. Met een gerichte communicatiestrategie vergroten we onze zichtbaarheid en rol als kennis- en adviespunt.

Ook besteden we expliciete aandacht aan het borgen van onze financiële gezondheid door te kijken naar diverse inkomstenstromen. Tot slot zien we het als een belangrijke opdracht om jongeren beter te betrekken én ondersteunen, zodat zij hun stem volwaardig kunnen laten horen binnen onze beweging.

Samen blijven we werken aan Leren voor Morgen.